

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Білоусов О.С.

Досвід політичного передбачення (за Д. Беллом) та необхідність його втілення в сучасну політичну практику

У статті проаналізовано основні теоретичні положення наукових робіт відомого дослідника парадигми політичного прогнозування Д. Белла та досвід можливості їх впровадження в сучасну політичну практику. Показано основні складники процесу політичного прогнозування та їх вплив на політичний процес в цілому.

Ключові слова: політичне передбачення, політичне прогнозування, сучасне суспільство, політична практика, суспільно-політичне життя, соціально-політичне перетворення, суспільна свідомість.

В статье анализируются основные теоретические положения научных работ известного исследователя парадигмы политического прогнозирования Д. Белла и опыт возможности их внедрения в современную политическую практику. Показаны основные составляющие процесса поли-

тического прогнозирования и его влияние на политический процесс в целом.

Ключевые слова: политическое предвидение, политическое прогнозирование, современное общество, политическая практика, общественно-политическая жизнь, социально-политическое преобразование, общественное сознание.

In the article the substantive theoretical provisions of the advanced studies of the known researcher of paradigm of political prognostication of D. Bell and experience of possibility of their introduction are analysed in modern political practice. The basic constituents of process of political prognostication and his influence are shown on a political process on the whole.
Key words: political foresight, political prognostication, modern society, political practice, social and political life, socio-political transformations, public consciousness.

УДК 323.2:327

Білоусов О.С.,
доктор політичних наук,
професор кафедри правознавства
Одеського національного
політехнічного університету

Кожне сучасне суспільство живе завдяки нововведенням та соціальному контролюванню змін і намагається передбачити майбутнє задля попереднього планування. Це покладання сподівань на соціальний контроль вводить у суспільно-політичне життя потребу в плануванні й передбаченні, а тому саме зміна в усвідомленні природи нововведень є тим, що робить соціально-політичне прогнозування в цілому та політичне передбачення зокрема вирішальним чинником усіх перетворень у суспільстві.

Аналізуючи досвід політичного передбачення, необхідно, перш за все, звернутися до найвідомішої роботи Д. Белла, яка має підзаголовок «Досвід соціального передбачення». У вступі до неї автор детально обґрунтовує, чим викликане саме таке жанрове визначення. І у зв'язку з доречністю і важливістю його визначення цей вислів цитується повністю: «Цей нарис є твором про суспільне передбачення. Але чи можна передрікати майбутнє? Поставлене питання вводить в оману. Звичайно ж, неможливо, хоча б на тій логічній підставі, що такої речі, як “майбутнє”, просто немає. Використовувати термін таким чином – значить уречевлювати його, припускаючи, що така сутність є реальністю. Слово “майбутнє” є співвідносним терміном. Можна обговорювати лише майбутнє чогось. Ця праця стосується майбутнього розвинених індустріальних суспільств» [1, с. 159].

Пояснюючи свій термінологічний вибір, Д. Белл наполягає на необхідності розрізнення поняття

«передбачення (forecasting)» від поняття «провіщення (prediction)». Хоча це розрізнення й доволіне, все ж, на думку, дослідника, його варто встановити. Так, провіщення мають справу з подіями (хто, наприклад, переможе на виборах, вступить чи не вступить країна у війну, хто здобуде перемогу у війні тощо). Крім того, такі провіщення у своїй більшості не можуть бути формалізовані, тобто, на думку Д. Белла, підпорядковані правилам. Події є перетином суспільних векторів (інтересів, сил, тисків тощо). Коли можна якоюсь мірою дати окрему оцінку силі кожного з цих векторів, виникатиме потреба в «соціальній фізиці» для передрікання точних точок перетину, де поєднання рішень і сил не лише утворить подію, але ще й спрогнозує можливі наслідки цих подій. «Тому провіщення (і “кремленологія” є добрим прикладом) залежать здебільшого від знання ситуації зсередини і є висновками, котрі походять від тривалого спостереження за розвитком подій» [1, с. 3–4].

На відміну від провіщення, за Д. Беллом, передбачення можливе там, де існує упорядкованість і повторюваність явищ (що трапляється рідко), або там, де є усталені напрями розвитку подій, спрямованість, якщо неточна траєкторія яких може бути окреслена за допомогою статистичних часових рядів чи сформульована у вигляді історичних тенденцій. Тому неодмінно доводиться мати справу з ймовірностями і сукупністю можливих проєкцій. Але й обмеженості передбачення також очевидні. Так, за Д. Беллом, що далі, то більше простяга-

ється вже цілий комплекс передбачень, зростають гранично припустимі межі помилковості. І, що ще істотніше, у вирішальних моментах ці загальні напрями розвитку подій починають підлягати виборів (у сучасних суспільствах вони дедалі більшою мірою стають ділянкою свідомого втручання з боку наділених владою людей), а рішення (прискорити, повернути вбік або відхилити такі тенденції) є політичним втручанням, яке здатне утворити поворотний пункт в історії країни чи інституції.

Тому передбачення можливе лише там, де можна припустити високий ступінь раціональності з боку людей, які справляють вплив на події, – схвалення цін і обмежень, спільне прийняття або визначення правил гри, взаємна згода дотримуватися цих правил, готовність бути послідовними. Так, навіть тоді, коли існує конфлікт, становище може бути залагодженим завдяки проведенню переговорів і досягненню компромісів, якщо відомі пріоритети інтересів кожної зі сторін. Але в багатьох випадках, особливо якщо мова йде про політичні події, на карту ставляться привілеї й передсуди, і тому ступінь раціональності або послідовності не є ефективним і доцільним.

Розглядаючи можливу користь від передбачень, варто пам'ятати, що хоча вони не можуть провіщати точні результати, але можуть встановлювати обмеження або рамки, всередині яких політичні рішення можуть бути ефективними. І, за Д. Беллом, варто надати належне людському бажанню контролювати свою історію – це є цілком певним здобутком суспільної самосвідомості.

Визнаючи, що передбачення має багато різних способів, Д. Белл характеризує особливості основних із них. Так, соціальне передбачення відрізняється від інших способів передбачення за своїми масштабами й техніками. Його найістотніша відмінність полягає в тому, що соціологічні змінні, звичайно, є незалежними або екзогенними змінними, які справляють вплив на поведінку інших змінних. І, маючи найбільший обшир, а потенційно й найвеличнішу силу порівняно з іншими способами передбачення, вони є найменш визначеними.

Даючи побіжний огляд цих різноманітних способів передбачення, Д. Белл ілюструє на конкретних прикладах зі значного емпіричного матеріалу, що технологічне передбачення має справу з темпами змін або перестановками й поєднаннями факторів усередині класів подій. Тому так само, як неможливо провіщати події, неможливо передбачити й певні винаходи. Однак можна передбачати необхідні наступні кроки послідовності змін у межах замкненої системи. Такі побудови здійсненні, позаяк технологіям властиві кінцеві параметри, вони визначені фізичними обмеженнями, пояснює він.

Що стосується економічного передбачення, то цей спосіб передбачення Д. Белл розділяє на три

типи: «Перший тип є простим вивченням ринку, оснований на даних надходження, віковому складі населення, утворенні домашніх господарств і очікуваних потребах, які використовуються фірмами для вгадування наперед вимог споживання, складання підсумкового інвентаризаційного опису та схвалення нової продукції. Другий і найбільш стандартизований тип є створенням часових послідовностей макрозмінних – наприклад, показників оптової торгівлі й споживацьких цін, промислової продукції, продуктивності сільського господарства, обсягу незайнятості й тисячі інших пунктів, які слугують показниками ділової активності, об'єднуються для здійснення передбачень про стан економіки. Третій і найбільш ускладнений тип є економетричною моделлю, котра завдяки визначенню дійсної взаємодії вирішальних змінних у системі прагне відтворити реальну економічну систему в цілому» [1, с. 6].

Проте найбільш невизначеним з усіх способів передбачень є політичне передбачення. Адже хоча у деяких суспільствах певним структурним рисам властивий високий рівень сталості, і завдяки підсумовуванню громадської думки можна зробити деякі цілком вірогідні передбачення стосовно політичних подій у сталих демократіях, але найважливіші політичні наслідки містять у собі конфліктні ситуації, у яких провідні гравці змушені робити непевні або ризиковані припущення один щодо одного. Тому дуже важливо знати і розуміти те, якою мірою здійснюються вирішальні політичні рішення, які, на превеликий жаль, нерідко залежить від якостей керівників та їх вольових зусиль; а подібні особистісні аспекти нелегко обрахувати, особливо в критичних ситуаціях.

Що стосується типів соціального передбачення, то Д. Белл виділяє також три – екстраполяція суспільних тенденцій, розпізнавання історичних «ключів», які відкривають нові важелі суспільної зміни, і проективне перенесення змін на ширші суспільні устрої. Найбільш звичайним, особливо для короткотермінового передбачення, є проектування соціальних індикаторів: рівня злочинності, кількості тих, хто здобуде освіту, даних про здоров'я і смертність, міграції тощо. Але таким даним властиві істотні недоліки: головний із них полягає в тому, що багато з них нелегко співвіднести за значущістю.

Варто звернути увагу на те, що зміни в цінностях і виникнення нових суспільних процесів є провісниками великих соціальних змін, спрямованість яких протягом історичного плину часу може бути приблизно окреслена. У зазначеному контексті варто згадати двох найбільш значущих авторів у рамках цього дискурсу – Алексіса де Токвіля, чия «Демократія в Америці», видрукувана 1835 року, є яскравою працею, якв і сьогодні все ще здається новаторською, позаяк її автор розпізнав одну з головних «нездоланих» сил перетворення сус-

пільства: рух до рівності, та Макса Вебера, який встановив, що процес бюрократизації є процесом перетворення організації та адміністративних структур суспільства, але він також зумів побачити цю зміну, яка революціонізувала трудове життя й суспільні взаємини більшості осіб у суспільстві у ролі складника всеосяжного процесу раціоналізації всього життя в суспільстві.

Упродовж останніх майже двох століть соціальна напруженість західного суспільства створювалася саме цими суперечливими пориваннями до рівності й до бюрократії, які породжувалися політикою та соціальною структурою індустріального суспільства.

Зміни в соціальних системах, за Д. Беллом, є великомасштабними й вони не дають змоги точно встановити окремі деталі майбутніх суспільних устроїв. Коли такі зміни назрівають, вони дають змогу нам не передрікати майбутнє, а розпізнавати «питання порядку денного», з якими зіткнеться суспільство та які йому доведеться вирішувати, бо соціальні устрої є не «відображеннями» суспільної дійсності, а концептуальними схемами. Історія – це плин подій, а суспільство – переплетення багатьох різних типів стосунків, відомих не просто завдяки спостереженню [1, с. 9–11].

У сучасному суспільстві політика керує соціальною структурою і перетворюється в регулюючий механізм змін. Але при цьому люди слідуєть різним принципам справедливості, різноманітним ієрархіям цінностей і прагнуть втілити їх у формі соціальних відносин. На переконання Д. Белла, політична сутність сучасного постіндустріального суспільства має комунальний характер тією мірою, якою його соціальні цілі та пріоритети, а також національна політика спрямовані на реалізацію відповідних цілей. Причому серед останніх домінують вже соціальні, а не суто економічні (як раніше) цілі, тому що критерії індивідуальної корисності та максимізації прибутку стають підпорядкованими більш широким концепціям соціального добробуту та інтересам спільноти.

Надзвичайно важливим у теоретичних міркуваннях Д. Белла є те, що він сам застерігає від механічного сприйняття його ж власної концепції та наголошує на тому, що його узагальнення є скоріше певним ідеальним типом, ніж відбитком конкретного суспільства. Сучасне суспільство – це аналітична конструкція, а не картина специфічного чи конкретного соціуму. Вона є деякою парадигмою, соціальною схемою, що виявляє нові осі соціальної організації та стратифікації у розвинутому варіанті. Суспільні структури не змінюються водночас, а інколи для того, щоб революція повністю завершилась, потрібно ціле століття. Будь-яке конкретне суспільство являє собою поєднання багатьох різних соціальних форм – окремих економічних укладів різних політичних структур і т. ін., і саме тому необхідний багатогранний підхід, здатний розглянути суспільство з різних позицій, застосувати різні аналітичні схеми, і на цій науковій основі прогнозувати подальші події і їх наслідки [2].

На наш погляд, незважаючи на похваллення загальнотеоретичної та методологічної дискусій в останні роки, дослідження конкретних соціальних проблем домінує сьогодні і буде домінувати протягом найближчого десятиліття в рамках сучасного спрямування та прогнозування. І справа тут не тільки в необхідності більш глибокого узагальнення нових фактів, але й набагато більшою мірою в незавершеності самих процесів, які позначили б якесь нове русло в розвитку політичної прогностичної парадигми.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – пер. с англ. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Academia, 2004. – 788 с.
2. Білоусов О.С. Інформаційне суспільство як соціальне середовище формування нового типу громадської участі в сучасній Україні : дис. ... доктора політичних наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / О.С. Білоусов. – Одеса, 2014. – 436 с.